

Kvinnopolitiskt engagemang i könsneutral vetenskap – Karin Kocks könsteoretiska analys under 1930-talet

Karin Kock var Sveriges första kvinnliga nationalekonom. Hennes stora vetenskapliga undersökning *Kvinnoarbetet i Sverige* från 1938 analyseras här som ett uttryck för en feministisk empiristisk kunskapsstrategi.

KIRSTI NISKANEN

Nationalekonomin har som disciplin och som profession varit ett av de mest enkönade akademiska områdena under hela 1900-talet. Det gäller både könsfördelningen inom de ledande akademiska institutionerna och acceptansen av könsteoretiska begrepp och frågeställningar i ämnets huvudfåra. I Sverige har den ojämlika könsfördelningen varit än mer markant än till exempel i de anglosaxiska länderna. I de kvinnouniversitet och fristående "colleges" som startades i Storbritannien och i USA under sista delen av 1800-talet utbildades en rad kvinnliga ekonomer och statistiker. Mellan 1890- och 1920-talen både undervisade och forskade de i ekono-

miska frågor, medverkade i statliga utredningar och deltog i debatten om kvinnors arbetsmarknadsdeltagande och löner i nationalekonomiska och statistiska tidskrifter.¹ Andelen kvinnor som tog doktorsexamen i nationalekonomi minskade i både England och USA under mellankrigstiden och nästa våg disputerade kvinnliga ekonomer kom först på 1960- och 70-talen. Då hade en ny kvinnorörelse skapat intresse för kvinnors roll i vetenskap och forskning. Som första steg i den genusteoretiska kritiken av traditionella vetenskapliga teorier och forskningspraktiker började en del kvinnliga forskare då ifrågasätta den könsneutrala kunskapens grunder.²

I Sverige fanns under första delen av 1900-talet bara två kvinnor som disputerat i nationalekonomi, Margit Cassel (gift Wohlin) och Karin Kock.³ Båda tog sin doktorsexamen vid dåvarande Stockholms högskola på 1920-talet. Karin Kock är välkänd och gjorde en framstående karriär inom vetenskap och statsförvaltning mellan 1930- och 50-talen. Margit Cassel-Wohlin hade inte, så vitt jag känner till, det vetenskapliga arbetet som yrke. Efter dessa två pionjärer dröjde det ända till 1976 innan kvinnor nästa gång disputerade i nationalekonomi. Det året erhöll Kerstin Lövgren och Irma Rosengren doktorsexamen vid Stockholms universitet samt Siv Gustafsson vid Handelshögskolan i Stockholm (Wadensjö 1992: 215).

Kvinnors svårigheter att etablera sig på de akademiska institutionerna under den period då de flesta samhällsvetenskapliga discipliner professionaliserades och institutionaliserades – cirka 1880-1950 – har i anglosaxisk litteratur diskuterats utifrån olika förklaringsansatser. Forskarna har analyserat de institutionella och personliga hinder som kvinnor mött i enkönade, manligt dominerade akademiska miljöer, och granskat de strategier de tillämpat för att övervinna hindren: överprestation, underordning, avknoppning från traditionella discipliner till egna, kvinnligt dominerade vetenskapsområden (Glazer-Slater 1986: 209-245; Dimand 1995: 32-36).⁴ Ett exempel på avknoppning är de kvinnliga nationalekonomer som sökte sig till vetenskapliga institutioner och institut som arbetade med hushålls- och konsumentekonomi. På dessa fält kunde de utveckla specialistkompetens och göra karriär utan motstånd från, och inblandning av, män. Som kunskapsområden har konsumentfrågor och hushållsekonomi varit underordnade och mindre statusfyllda fält inom nationalekonomin ända till 1960- och 70-talen.

En annan typ av förklaringar går ut på att granska vilka frågor och kunskapsområden som kom att bli de dominerande och skolbildande inom de olika disciplinerna. En tendens har varit att de intresseområden, metoder och teoretiska inriktningar som kvinnor intresserat sig för har definierats – till exempel inom nationalekonomi, statsvetenskap och historia – som amatörmässiga och ovetenskapliga, utanför det som kom att bli de vetenskapliga disciplinernas kärna.⁵

Den nordamerikanska ekonomen Randy Albelda har hävdats att den grad av inflytande som feminismen kan komma att åtnjuta inom en akademisk disciplin beror på tre faktorer (Albelda 1997: 5-6). Den första är den grad till vilken ämnets rådande metodologi kan tolka och integrera frågor om makt, kontroll och överordning. Det som förenar feminister med olika teoretisk hemvist är att de hävdar att könsrelationerna är ojämlika och att män strukturellt sett är överordnade kvinnor. Inom en disciplin vars metodologi enträget undviker att beskriva och formulera frågor om makt är det svårt att göra bruk av teorier och metoder som vill bidra till att förstå dynamiken i könsrelationerna.

För det andra är feminismens inflytande beroende av disciplinär pluralism. Inom discipliner där *en* tanketradition och *en* typ av metodologi dominerar produktionen och reproduktionen av kunskap är sannolikheten stor att alternativa angreppssätt marginaliseras och att allianser mellan oliktankande angreppssätt blir ineffektiva och får ringa inflytande. Paradigmskiftet sker mest sannolikt i miljöer där alternativa teorier och metoder tillåts blomstra.

Den tredje faktorn handlar om institutionell makt: i vilken utsträckning oliktankande grupper organiserar sig och handlar kollektivt för att skapa sig en position inom disci-

plinen bildar utgångspunkten för deras för- måga att påverka professionen.

I alla dessa tre avseenden var nationaleko- nomin i Sverige under första delen av 1900- talet en disciplin där det var osannolikt att feministiskt färgade frågeställningar skulle få plats. Ämnet dominerades av en skolbildning och en metodologi – den neoklassiska mikro- teorin – som var ointresserad av att diskutera maktrelationer och som hade definierat sitt kunskapsområde på ett sätt som uteslöt kvin- nor.⁶ Uteslutandet av kvinnor gällde även de samhällsekonomiskt engagerade svenska nationalekonomerna inom *Stockholmsskolan*, vilka under en kort period, från början av 1930- till mitten av 1940-talet, utövade ett starkt inflytande på den ekonomiska och so- ciala politikens inriktning i Sverige. Stock- holmsskolan var en heterogen grupp ekono- mer och politiker som förenades i sitt intresse att utmana den neoklassiska ekonomiska teorins dominans inom svensk nationaleko- nomi. De förespråkade en aktiv konjunktur- politik och statsintervention för att råda bot på arbetslösheten som hade stigit under 1920- och 30-talen (Jonung 1991: 2-7).

Karin Kock ses vanligen som representant för Stockholmsskolan men räknas inte till dess främsta företrädare. Hennes viktigaste teoretiska arbeten är avhandlingen *A Study of Interest Rates* från 1929, samt en under- sökning om kvinnors arbetsmarknads- deltagande och löner, *Kvinnoarbetet i Sverige*, från 1938 (Henriksson 2000). I doktrinhistorisk litteratur som behandlar Stockholmsskolan har Bertil Ohlins, Gunnar Myrdals och Erik Lindahls arbeten inom fi- nans- och penningpolitik ansetts ha haft be- stående teoretiskt inflytande. Deras 1930- talstexter blev internationellt uppmärksa- made genom att Stockholmsekonomernas makro-ekonomiska angreppssätt och diskus-

sionen om aktiv stabiliseringspolitik presen- terades några år innan Keynes publicerade en liknande analys i *General Theory of Interest and Employment* 1936.

Genusteoretisk doktrinhistoria

Kvinnors arbetsmarknadsdeltagande var en brinnande politisk fråga i alla industrialise- rade länder under decennierna kring sekel- skiftet 1900. På en samhällsteoretisk nivå diskuterades frågan av nationalekonomer och statistiker, framför allt i Storbritannien och USA. I doktrinhistorisk litteratur nämns forskningen om kvinnors arbetsmarknads- frågor vanligen inte. När genusteoretiskt in- riktade anglosaxiska forskare under 1980- och 90-talen började skriva nationalekono- misk doktrinhistoria var en av uppgifterna att lyfta fram och analysera detta forsknings- läge.⁷

I svensk samhällsteoretisk forskning utgör Karin Kocks studie *Kvinnoarbetet i Sverige* en milstolpe. Den var den första större svenska undersökning som diskuterade kvin- nors arbete i ett nationalekonomiskt, teore- tiskt perspektiv. Syftet med denna artikel är att placera hennes analys i ett doktrin- historiskt och vetenskapsteoretiskt samman- hang. Jag börjar med att diskutera hur Kocks sätt att ställa frågor om kvinnors arbete och löner skilde sig från ett neoklassiskt och institutionalistiskt sätt att formulera proble- met. Kock utgick från befintlig nationaleko- nomisk teori men ställde frågor utifrån ett feministiskt perspektiv. Jag visar också att *Kvinnoarbetet i Sverige* i Sandra Hardings ter- mer kan ses som en ”feministisk empiristisk” kunskapsstrategi. Kocks frågeställning och analys knöt an till det sena 1800- och det ti- diga 1900-talets feministiska diskussion om kvinnors arbetsmarknadssituation. I en del avseenden utvecklade hon dessa ansatser och

utifrån dagens perspektiv kan man karakterisera hennes arbete som teoretiskt avancerat. En jämförbar genusteoretisk diskussion om kvinnors lönearbete uppstod bland svenska nationalekonomer och ekonomhistoriker först på 1980- och 90-talen. Det förde också med sig att forskare återupptäckte Kocks undersökning från 1938 (Jonung & Persson-Tanimura 1987; Wikander 1992). Avslutningsvis diskuterar jag det vetenskapliga mottagandet av *Kvinnoarbetet i Sverige*. I ett doktrinhistoriskt perspektiv blir det tydligt att diskussionen om kvinnors arbete och löner bland ledande nationalekonomer betraktades som en politisk och socialpolitisk, snarare än en ekonomisk-teoretisk fråga. Det innebar, i sin tur, att kvinnors arbetsmarknadsfrågor uppfattades som ett teoretiskt mindre relevant, och därmed i professionella vetenskapliga sammanhang som ett mindre meriterande, forskningsområde.

Problemformuleringens roll

Karin Kock presenterade en första analys om kvinnors arbete och löner i ett föredrag vid Fredrika Bremer-förbundets diskussionsafton 1932. Föredraget publicerades i något förkortad form i *Idun* samma år.⁸ Man kan se Kocks bidrag som en skiss till det forskningsprogram som skulle komma att genomföras i Kvinnoarbetskommitténs regi några år senare. En mer bearbetad, empirisk och ekonomisk-teoretisk analys presenterades i Kvinnoarbetskommitténs slutbetänkande 1938 (SOU 1938:47).⁹ Det är den senare som jag här kommer att analysera. Det är dock viktigt att komma ihåg att huvuddragen i 1938 års analys var formulerade redan 1932 och att Kocks ekonomisk-teoretiska diskussion om kvinnors arbetsmarknadsfrågor hade nära anknytning till hennes engagemang i kvinnorörelsen, och till hennes egna erfarenheter som högutbildad

kvinnor på en könssegregerad arbetsmarknad.¹⁰

Karin Kock var utbildad vid Stockholms högskola under 1920-talet till neoklassisk nationalekonom. Neoklassikernas sätt att diskutera kvinnors arbetsmarknadsfrågor har beskrivits som androcentriskt.¹¹ Sandra Harding har påpekat att androcentrisk skewhet kan träda in i forskningsprocessen i alla dess stadier: i begrepp och valda hypoteser, i undersökningens uppläggning, och i insamling och tolkning av data. Det mest avgörande är dock problemformuleringen: den som definierar vad som räknas som ett vetenskapligt problem får en stark roll i skapandet av den världsbild som är resultatet av vetenskaplig forskning. Och vidare: vad som räknas som ett problem är knutet till de syften som forskningen har (Harding 1991: 39-42).

Jag ska nedan ta upp tre exempel på hur problemformuleringen styrde den kunskap som kunde nås om kvinnors arbete under mellankrigstiden. Jag utgår från två kända manliga nationalekonomer, Gustav Cassel och P. S. Florence, och deras analyser av kvinnors löner, och ställer dem mot Karin Kocks sätt att formulera problemet i *Kvinnoarbetet i Sverige*. Att jag valt Cassels och Florences bidrag som jämförelsematerial till Kocks analys har två orsaker. Den första är att Gustav Cassel var en av mellankrigstidens ledande svenska nationalekonomer, med ett stort internationellt anseende. Hans lärobok *Teoretisk socialekonomi* – vilken jag skall använda här – kom ut på tyska 1918. När den publicerades på svenska 1934 hade den redan översatts till flera språk och blivit en flitigt använd kursbok på nationalekonomiska grundutbildningar (Jonung 1991: 1-3). Cassel var professor i nationalekonomi vid Stockholms högskola mellan 1904 och 1933, och hade varit Karin Kocks lärare och examinator under större delen av hennes utbildning.¹² Valet av

P. S. Florence beror på att denne 1931 publicerade en artikel som Karin Kock refererade till i sin analys av kvinnors löner. Florence hade, i sin tur, tagit Cassels teoretiska diskussion om kvinnolönerna som utgångspunkt för en analys av samma fråga. Florence var professor i nationalekonomi vid universitetet i Birmingham. Teoretiskt betecknades han som institutionalist, med regional utveckling och industriell organisation som specialområden (*The New Palgrave*, vol 2, 1987: 394-395).

Cassels analys: ekonomisk rationalitet

Gustav Cassel diskuterade kvinnors löner i ett kort stycke i *Teoretisk socialekonomi* (Cassel 1934: 324-326). Han tog upp frågan om kvinnors låga lönenivå i samband med sin allmänna diskussion om hur lönebildningen gick till på marknaden. Cassel utgick från att priset på arbete, liksom prisbildning över huvud taget, styrdes av knapphetsprincipen och var en ständig anpassning till marknadsläget: om efterfrågan på en viss typ av arbetskraft steg – i relation till utbudet – drevs lönerna upp, om efterfrågan minskade sjönk lönerna. Efterfrågan på olika typer av arbete bestämdes, i sin tur, av efterfrågan på de varor och tjänster som denna arbetskraft producerade. Kvinnors lönefråga formulerade Cassel som en del av det så kallade ”substitutionsproblemet”. Det innebar att samma produktionsresultat (en viss mängd och typ av varor och tjänster) kunde åstadkommas med olika produktionsmetoder och olika slag av arbetskraft. Utan att ge någon referens hänvisade Cassel till den engelska likalönedebatt som hade förts i bland annat *Economic Journal* mellan 1890- och 1920-talen (se Pujol 1992: 51-118; Edgeworth 1922, 1923). Det har skrivits mycket, påpekade han, om orsakerna till att kvinnor i allmänhet hade lägre lön än män för samma arbete.

Förklaringarna varierade: det hade påståtts att kvinnor skulle ha mindre ekonomiska behov än män, att det funnits ett överflöd av kvinnlig arbetskraft eller att kvinnor hade blivit orättvist behandlade. Den grundläggande frågan var dock fortfarande obesvarad:

Hur kan kvinnligt arbete i allmänhet och varaktigt ha lägre lön än vad det är värt, alltså betalas ett pris som är lägre än det pris, som skulle åstadkomma jämvikt mellan tillgång och efterfrågan och som alltså skulle motsvara denna efterfrågans värdering av detta arbete? (Cassel 1934: 325)

Kvinnors svårigheter att hävda sina intressen via fackföreningar, eller påståendet att kvinnlig arbetskraft var mindre rörlig än manlig, räckte inte som förklaringar, menade Cassel. Frågan handlade i grund och botten om ekonomisk rationalitet: var inte företagare som valde att inte ersätta (dyrare) manlig arbetskraft med (billigare) kvinnlig arbetskraft ekonomiskt irrationella? Inte nödvändigtvis, ansåg Cassel. Hans resonemang gick i två led. För det första: när en affärsman, som förutsätts handla ekonomiskt rationellt, inte gör det så måste det bero på att han ”[t]rots all påstådd likhet i det kvinnliga arbetets prestation, av en eller annan orsak värderar det manliga arbetet högre”. Cassel påbörjade här ett produktivetsresonemang, även om han uttryckte sig försiktigt. Det kanske var så att kvinnor, mot förmodan, var mindre produktiva än män – det vill säga producerade mindre per arbetad tidsenhet – och då var det rationellt att fortsätta anställa män, trots att kvinnors löner var lägre. Företagarna var, med andra ord, ekonomiskt rationella aktörer, även om man inte kunde se det direkt. För det andra förde Cassel ett resonemang om en situation där kvinnor var lika produktiva som män. Även då kunde det inom vissa branscher

finnas sedvänjor och föreställningar vilka gjorde att arbetsgivarna föredrog att anställa män, trots de lägre kvinnolönerna. Affärsmän bröt inte gärna mot dessa föreställningar, som kanske bara var fördomar, och man kunde inte, enligt Cassel, fränkänna dessa föreställningar "ett objektivt berättigande", på grund av olika omständigheter som "säkerhet mot rån, nödvändigheten att disciplin upprätthållas o.s.v." Och hans slutsats var:

Innan man noga undersökt och prövat alla sådana omständigheter bör man icke godtaga den vågade hypotesen att kvinnligt arbete generellt "underbetalas" i förhållande till det verkliga marknadsläget (Cassel 1934: 326).

Flera problemställningar flöt samman i Cassels resonemang. Till att börja med utgick han från ett teoretiskt resonemang enligt vilket ett ekonomiskt rationellt beteende på en fri konkurrensmarknad borde leda till lika lön för kvinnor och män som utförde samma arbete. När så inte skedde öppnade Cassel för möjligheten att det fanns kvalifikationskillnader mellan kvinnlig och manlig arbetskraft, att kvinnor presterade mindre än män per arbetad tidsenhet, när de två könen utförde samma arbete. Och till sist: när kvinnor betalades lägre löner än män även i situationer där de presterade lika mycket som dessa förde Cassel in en ny, utomekonomisk aspekt i resonemanget – fördomar – för att förklara företagarnas ekonomiska beteende. I termer av modern neoklassisk teori skulle man kunna uttrycka det som så att arbetsgivarna då hade preferens för diskriminering.¹³ Men så långt gick inte Cassel i sina slutsatser.

Florence: kvinnlig arbetskraft

I artikeln "A Statistical Contribution to the Theory of Women's Wages" i *Economic Journal* 1931 tog P.S. Florence Cassels paradox

som utgångspunkt för en analys av kvinnors löner. Han utgick från det faktum att lika lön för lika arbete bevisligen inte gällde för kvinnor och män på den engelska arbetsmarknaden. Vidare konstaterade Florence att substitutionen – att män ersattes med kvinnlig arbetskraft – gått långsammare i brittisk industri under åren 1907-1928 än under åren 1890-1907. Fenomenet kunde endast delvis förklaras med arbetsgivarnas bristande ekonomiska rationalitet, eller med att sedvänjor och fackföreningar blockerade företagarnas ekonomiska handlingsutrymme, ansåg han. Inte heller berodde den manliga dominansen bland arbetarna på kvinnors sämre produktivitet, det vill säga att kvinnor producerade mindre per arbetad tidsenhet på grund av högre sjukfrånvaro, sämre kvalifikationer och så vidare. Förklaringen måste i stället sökas i hur utbudet av kvinnlig arbetskraft såg ut. Florences bidrag var därför en statistisk undersökning om "residualen" av kvinnlig arbetskraft, det vill säga frågan om hur många kvinnor – utöver de som redan lönearbetade – som skulle kunna lockas till arbetsmarknaden. Utbudet av kvinnlig arbetskraft bestod, enligt honom, huvudsakligen av ogifta kvinnor och änkor. De gifta kvinnor som lönearbetade var undantag (deltidsarbetande inom hemindustri, städerskor, vissa yrkeskickliga, välbetalda arbeterskor samt mycket fattiga kvinnor vars män var arbetsförmögna). Genom en statistisk undersökning kom Florence först fram till att endast en liten andel ogifta kvinnor utanför arbetskraften (i städer mellan 3 och 8 procent) var tillgängliga för arbetsmarknaden. Han undersökte sedan hur utbudskurvan för kvinnlig arbetskraft såg ut och konstaterade att den först var flack men sedan steg snabbt. Det fanns med andra ord en liten grupp kvinnor som var beredda att arbeta till mycket låga löner, men för att

locka fler ogifta (och gifta) kvinnor till arbetsmarknaden krävdes stora lönehöjningar. Anledningen var att kvinnors anknytning till familjen såg annorlunda ut än mäns. Florence antog att i industridistriktet hörde närmare 50 procent av de vuxna kvinnorna till en grupp som inte var intresserad av betalt arbete, hur hög lönen än var. Hans antagande byggde på de försök som gjorts under första världskriget att locka kvinnor till industriarbete när män var i krigstjänst. Han hänvisade till arbetarklassens motvilja att låta döttrar lämna familjen och att låta hustrun lönearbeta. Familjeanknytningen var, med andra ord, en institutionell faktor som gjorde att kvinnors arbetsmarknadsbeteende skilde sig från mäns. Han menade vidare att eftersom arbetsmarknaden var segregerad, så att kvinnor och män oftast hade olika arbeten, så måste arbetsgivarna, om de ville ersätta män med kvinnor, göra substitutionen klumpvis för hela grupper av arbetare samtidigt, vilket skulle bli alltför dyrt ur arbetsgivarsynpunkt. Florence konstaterade också att det inte fanns någon nämnvärd konkurrens mellan arbetsgivarna om kvinnlig arbetskraft, vilken skulle ha bidragit till att höja kvinnors löner, eftersom det i samhället fanns en tämligen allmän uppfattning bland företagare och fackföreningar om vad en kvinnolön "borde" vara. Det paradoxala resultatet var att det begränsade utbudet av kvinnlig arbetskraft förklarade kvinnors låga lönenivå i förhållande till männens.

Försvar för rådande genusordning

Cassel ställde frågan om kvinnors löner i termer av ekonomisk rationalitet med hjälp av neoklassisk ekonomisk teori, och han lämnade frågan obesvarad när den inte kunde ges en tillräcklig förklaring inom teorins ram. Jämfört med Cassels diskussion innebar

Florences bidrag en nyansering och komplicering av analysen. Medan Cassel framhöll att utomekonomiska faktorer som fördomar och sedvänjor kunde påverka efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, gick Florence vidare och analyserade vad som kunde tänkas påverka utbudet av kvinnlig arbetskraft. Det institutionalistiska perspektivet ledde honom till att ifrågasätta några av de antaganden som neoklassiska ekonomer tog för givna, till exempel arbetskraftens fria rörlighet. Florence lokaliserade orsakerna till kvinnors arbetsmarknadsbeteende till de sociala och kulturella faktorer och institutionella hinder som gjorde att kvinnor som grupp inte konkurrerade på arbetsmarknaden på samma villkor som män. Hans utgångspunkt var att både efterfrågan och utbudet av arbetskraft var förankrade i en empirisk, historisk situation som man måste undersöka för att förstå hur det ekonomiska beslutsfattandet fungerade. Som kritik till Florences ansats kan anföras att en del antaganden i hans statistiska bidrag var diskutabla, även utifrån 1920-talets brittiska forskningsläge. Florence var präglad av tidens familjeförsörjarideologi och antog att kvinnor i allmänhet var försörjda genom familjen. Det antagandet kunde ifrågasättas på empiriska grunder. Sociala reformatorer och kvinnoaktivister hade i rapporter och statliga utredningar under flera decennier påpekat att stora grupper kvinnor, både ogifta och gifta, befann sig på arbetsmarknaden därför att de hade ett försörjningsansvar (se till exempel Pujol 1992: 37-42, 60-68, 75-76; Groenewegen 1994b). Man kan också fråga sig, som även Karin Kock gjorde, om det var meningsfullt att räkna en "residual" av tillgänglig kvinnlig arbetskraft utan att ta hänsyn till förhållandena på landsbygden.¹⁴ Genom att bortse från empiri som talade mot de värderingar

och/eller teoretiska utgångspunkter om kvinnors lönearbete som både Cassel och Florence omfattade blev deras diskussioner om kvinnoarbetet försvar för den rådande genusordningen.

Kock: feministisk empiristisk strategi

Sandra Hardings term feministisk empirism är användbar för att förklara de kunskapsmässiga fördelarna med forskning som har sin grund i feministiska politiska krav. Harding betecknar feministisk empirism som en reaktion mot sexistisk och androcentrisk skevhet i existerande natur- och samhällsvetenskaplig forskning. Feministisk empirism bygger på att forskaren använder sedvanliga vetenskapliga metoder och regler, men ställer frågor utifrån ett kvinnopolitiskt perspektiv. Det är en kunskapteoretisk strategi som utgår från att det är möjligt att producera "bättre" och mindre androcentrisk kunskap som ger en sannare och mer objektiv beskrivning av den sociala verkligheten genom utgå från sociala förhållanden vilka osynliggjorts och förbisetts inom existerande vetenskap (Harding 1986: 24-26, 161-162; 1991: 111-118). De två övriga kunskapsteoretiska strategier Harding benämner, feministisk ståndpunktsteori och feministisk postmodernism, innebär en radikalare kunskapsteoretisk och metodologisk kritik av de traditionella disciplinerna (ibid: 26-28; ibid: 119-137, 164-187).

I vilka avseenden avvek Kocks diskussion om kvinnors arbete och löner från Cassels och Florences analyser? På vilket sätt kan *Kvinnarbetet i Sverige* karakteriseras som feministisk empirism? Den avgörande skillnaden utgjordes av Kocks problemformulering. Utgångspunkten för hennes löneteoretiska analys var den empiriska undersökning om kvinnoarbetet vilken genom-

fördes i Kvinnoarbetskommitténs regi. Den visade, med hjälp av deskriptiv statistik, enkätundersökningar och intervjuer, att arbetsmarknaden i Sverige var segregerad efter kön på samma sätt som den var i andra industrialiserade länder. Den horisontella och vertikala segregationen innebar att kvinnor och män oftast gjorde olika arbeten, och om de händelsevis hade samma eller liknande arbetsuppgifter var kvinnor underordnade män och hade sämre betalt än dessa. Denna kunskap var i och för sig inte ny. Samma sak hade framkommit i ett antal studier som gjorts i Storbritannien och i andra länder, och den hade också bildat utgångspunkten för Florences analys.¹⁵ Det nya, i en svensk kontext, var att arbetsmarknadens uppdelning nu var vetenskapligt belagd med hjälp av en omfattande empirisk undersökning. Och det verkligt originella och framåtsyftande var de slutsatser som Kock drog av empirin. Hon tog fasta på Florences diskussion om de institutionella faktorerna som påverkade arbetsmarknadens sätt att fungera och byggde vidare på den analys hon skissat på 1932. Men i förhållande till Florences bidrag lade Kock till en institutionell faktor, nämligen den existerande löneskillnaden. Hon ansåg att löneskillnaden mellan könen i sig hade blivit en institutionell faktor som påverkade arbetsmarknadens struktur på ett djupgående sätt. Frågan om lika lön för lika arbete och i vilken mån företagen var beredda att ersätta män med kvinnor – vilket Cassel och Florence hade diskuterat – var i den rådande situationen inte ett relevant sätt att ställa det vetenskapliga problemet. "Man kan ej komma åt det centrala i kvinnornas löneproblem genom ett teoretiskt resonemang under abstrakta förutsättningar", skrev Kock, "enär hela problemet är i hög grad institutionellt betingat". Hon poängterade

vidare att lönefrågan var en aktuell kvinnopolitisk fråga: "Det [löneproblemet] måste behandlas som ett lönepolitiskt problem med utgångspunkt från den existerande arbetsfördelningen och från de faktorer av institutionell och annan art som äro avgörande för denna arbetsfördelning." I den efterföljande meningen formulerade Kock den vetenskapliga uppgiften i empiristiska, faktaorienterade termer: "Man kommer verkligheten närmast om man utgår från [lönedifferensen] som ett faktum och studerar vilken betydelse den har för marknadens organisation samt för efterfrågan och utbud." Det fanns, tycktes Kock säga, en "verklighet" som vetenskapen ska bidra till att fånga med hjälp av bättre teori-användning och bättre "fakta".

Kocks sätt att formulera problemet hade viktiga konsekvenser för den åtföljande analysen. Hon studerade efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, med ledning av den empiri som Kvinnoarbetskommittén samlat. Efterfrågan påverkades av traditioner och av de föreställningar som arbetsgivare hade om kvinnlig arbetskraft – vilket även Cassel och Florence hade påpekat – men också av de institutionella och legala hinder som påverkade kvinnor på andra sätt än män, till exempel nattarbetsförbudet. Det mest avgörande var dock den existerande löneskillnaden. Den hade skapat en tydlig uppdelning av arbetsmarknaden i kvinnliga och manliga arbeten och lett till att de låga kvinnolönerna uppfattades som en norm: det fanns en utbredd föreställning om vad en normal kvinnolön "borde" vara – i mitten av 1930-talet omkring två tredjedelar av en mans lön.

Den viktigaste faktorn som påverkade utbudet av kvinnlig arbetskraft var, enligt Kock, kvinnors position i äktenskapet. I det avseendet hade hon en gemensam stånd-

punkt med Florence. Men hennes tolkning av det sakförhållandet var diametralt motsatt. Medan Florence såg kvinnors bundenhet till familjen som naturgivet och ofrånkomligt, avvisade Kock uttryckligen den dualistiska ideologin om separata sfärer där kvinnors lönearbete betraktades som en avvikelse från en norm och där man gjorde en skarp åtskillnad mellan marknad och hushåll, och mellan lönearbete och hushållsarbete. Kock behandlade i stället hushållsarbete och lönearbete på samma analytiska nivå. Båda var nödvändiga för människors välfärd och därmed ekonomiskt likvärdiga, oavsett om arbetet var betalt eller ej. Hon diskuterade också hur kvinnors ställning i äktenskapet, i samspel med familjeförsörjarideologin och rådande könsuppfattningar, påverkade kvinnors position på arbetsmarknaden; eftersom hushållsarbetet inte värderades i penningstermer och inte betraktades som en ekonomiskt värdefull aktivitet uppfattades gifta kvinnor som försörjda av mannen. Män, men ofta även kvinnor själva, såg kvinnors förvärsarbete som en tillfällig fas i kvinnans liv, i väntan på äktenskapet. En konsekvens av det var att kvinnors lägre löner uppfattades som något "naturligt" och självskrivet – en föreställning som var svår att bryta. Huvudsakligen handlade Kocks diskussion, liksom de flesta empiriska exemplen, om kvinnors arbete inom industrin och i tjänstemannayrken. Men hon skrev med distans och skärpa även om sin egen situation. Antalet kvinnliga chefer på högre nivå var få både i privat företagsamhet, offentlig förvaltning och vetenskap, och Kock beskrev de hinder och fördomar vilka kvinnor i chefspositioner fick erfaras.

Kocks empiriska och teoretiska analys ledde henne till att göra politiska rekommendationer. Arbetet för att höja kvinnors löner måste bedrivas på två fronter, skrev hon: det

gällde att bryta föreställningen om den "normala" kvinnolönen och göra det möjligt för kvinnor att förena moderskap och lönearbete. Båda är krav som togs upp av andra vågens kvinnorörelse på 1960- och 70-talen. Och båda är högaktuella krav i dag, vilket bland annat den senaste tidens uppmärksammade fall i Arbetsdomstolen visat.

"Riktig vetenskap"?

Karin Kock var organiserad feminist under större delen av sitt yrkesverksamma liv. I hennes vetenskapliga verksamhet spelade dock det kvinnopolitiska engagemanget en underordnad roll. Som nationalekonom var Kock specialist på penningpolitik och finanshistoria. Efter disputationen, innan hon etablerade sig som forskare och lärare vid Stockholms högskola, skrev Kock i början av 1930-talet tre ekonomisk-historiska beställningsarbeten, *Svenskt bankväsen till våra dagar* (1930), *Skånska privatbanken* (1931) och *Skånska Cementaktiebolaget 1871-1931* (1932). Hon var dessutom en välrenommerad statistiker, och ansvarade under 1933-36 för slutförandet av det klassiska nationalräkenskapsprojektet, *National Income of Sweden*, som påbörjats vid Stockholms högskolas Socialvetenskapliga institut under ledning av Gösta Bagge.¹⁶ Mellan 1938 och 1944 var Kock t.f. professor i nationalekonomi, som vikarie för Gunnar Myrdal och Gösta Bagge. Vid sidan av undervisning och handledning medverkade hon i ett flertal statliga utredningar under 1930- och 40-talen. Arbetet i Kvinnoarbetskommittén var en bland hennes många uppgifter.

Kvinnoarbetet i Sverige förblev det enda vetenskapliga arbete där Karin Kock tydligt utgick från och använde sitt kvinnopolitiska engagemang för att formulera en vetenskaplig frågeställning. Det är därför intressant att

granska hur ett teoretiskt arbete som avvek från hennes övriga produktion, och från hennes manliga kollegers produktion, blev mottaget och värderat. Något av de vetenskapliga reaktionerna på *Kvinnoarbetet i Sverige* är möjlig att avläsa genom ett sakkunnigutlåtande i samband med en tjänstetillsättning 1942, och genom den brevväxling tjänsteärendet ledde till mellan Kock och en av hennes yngre kolleger, Tord Palander.

Karin Kock sökte 1942 en specialistlärarbefattning vid Kungliga Tekniska högskolan (KTH) i Stockholm. Tjänsten bestod av undervisning i grundläggande nationalekonomisk teori för blivande teknologer. Kock var vid denna tidpunkt 50 år gammal. Hon hade, på grund av det svenska universitetssystemets utformning och i likhet med flera andra av hennes kolleger, aldrig haft en fast tjänst inom akademien (Jonung 1991: 32; Wadensjö 1991: 118). Tjänsten vid KTH var intressant eftersom Kock av familjeskäl inte ville söka arbete utanför Stockholm-Uppsalatrakten. Hennes medtävlare vid tjänstetillsättningen var Gustav Silverstolpe som hade varit professor i nationalekonomi vid handelshögskolan i Göteborg under åren 1923-1932. Tjänsten gick till Silverstolpe. Jag skall inte här diskutera tillsättningsproceduren i sig, eller hur rättvis utgången av förfarandet var. Det är, i stället, illustrativt att se hur de sakkunniga – tre professorer i nationalekonomi – bedömde meritvärdet av *Kvinnoarbetet i Sverige*.

Kunskap skapas i sociala sammanhang. En enskild persons tankar och idéer omvandlas från personliga övertygelser till kunskap först när de blir socialt legitimerade (Harding 1993: 65). Sakkunnigutlåtanden är i den akademiska världen ett av de fora där vetenskaplig kunskap accepteras, görs giltig och legitimeras. Sakkunnigbedömningarna av *Kvinno-*

arbetet i Sverige är ett exempel på den vetenskapliga kunskapsproduktionens sociala karaktär. De sakkunniga vid tjänstetillsättningen var Sven Brisman, professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm, Erik Lindahl, professor i Uppsala och Tord Palander, professor vid Handelshögskolan i Göteborg (Jonung 1991: 3). Jag skall först kort redogöra för deras sakkunnigutlåtanden i tur och ordning, för att sedan diskutera Tord Palanders ställningstagande mer i detalj.

Brisman konstaterade att Karin Kocks vetenskapliga produktion, förutom avhandlingen, kunde delas i tre områden: "ekonomisk-historiska arbeten", "ekonomiska arbeten av blandat innehåll" samt "en stor mängd småskrifter och uppsatser". Brisman tog inte upp *Kvinnoarbetet i Sverige* som ett självständigt arbete. Hans totalomdöme om Kocks produktion var att den hade "många tilldragande drag", att hon hade "mångsidiga intressen och ett gott praktiskt omdöme" samt "en viss benägenhet att gå förbi de väsentliga problemen". Brisman skrev vidare att Kock "håller sig väl mycket till ytan och brister ej sällan i kompositionsförmåga" och han ansåg att "några frågor av mera väsentlig betydelse har hon ej sökt lösa".

Lindahl gjorde en tämligen annorlunda bedömning av Kocks samlade produktion än Brisman. Han delade in Kocks produktion i fem grupper: avhandlingen – vilken Lindahl betraktade som Kocks viktigaste vetenskapliga arbete – , statistiska arbeten om svensk ekonomisk utveckling, forskning om internationella kapitalrörelser, populärvetenskap och festskrifter. Han påpekade att Kock bland annat hade ansvarat för slutförandet av *National Income in Sweden* samt deltagit i flera stora statliga utredningar. *Kvinnoarbetet i Sverige* intogs enligt Lindahl "en särställning"

bland Kocks utredningsarbeten. Han precisade dock inte vad han avsåg att denna särställning bestod i, och hans beröm var översiktligt formulerad: *Kvinnoarbetet i Sverige* gav, skrev Lindahl, "[i]nte endast en deskriptiv framställning av kvinnornas sysselsättning inom olika yrken utan också en värdefull analys av kvinnornas löneproblem, som är av intresse också från teoretisk synpunkt". Lindahls slutomdöme var att Karin Kock var "[e]n mångsidigt orienterad nationalekonom som med god teoretisk skolning [förenade] förmåga att bearbeta och behärska ekonomisk-statistiskt och annat empiriskt material". Han förklarade också Kock professorskompetent.

Palanders utlåtande var det längsta och bestod av 40 maskinskrivna ark. Han gjorde en detaljerad genomgång av de båda sökandenas vetenskapliga arbeten. Karin Kocks vetenskapliga produktion var omfattande, cirka 2 700 sidor exklusive tabellbilagor, bibliografier och dylikt, konstaterade Palander inledningsvis. Han beskrev Kocks större arbeten var för sig och uppmärksammade särskilt *Kvinnoarbetet i Sverige*. Han ägnade utredningen drygt en och en halv sida och fastslog att den var "en utmärkt kunskapskälla, där ett omfattande material för belysning av hittillhörande förhållanden på arbetsmarknadens många delmarknader finns samlat och lätt tillgängligt". Palander prisade arbetets empiriska kvalitet: särskilt tack vare uppgifter som skaffats genom kontakter med arbetsgivare och anställda kunde Kock belysa de olika "tekniska, organisatoriska, legala, avtalsmässiga och psykologiska faktorer" som påverkade konkurrensen mellan kvinnlig och manlig arbetskraft. Och han konstaterade att den teoretiska analysen i utredningens andra del var mycket väl genomförd: den var "[t]eoretiskt klar men fri från

schablon och med fin känsla för de många psykologiska och sociala särigheterna på den kvinnliga arbetskraftens såväl utbudssom efterfrågesida”. Som slutomdöme anförde Palander att han var imponerad över det ”välskrivna, balanserade, och alltid väldokumenterade arbete” som Kock åstadkommit sedan disputationen.

Sammantaget pendlade de tre sakkunnigas omdöme om *Kvinnoarbetet i Sverige* mellan Brismans ointresse och Palanders empatiska försök att sätta sig in i Kocks arbete och ta det på allvar. En feministisk empiristisk kunskapsstrategi har flera pragmatiska fördelar, påpekar Sandra Harding: den producerar icke-androcentrisk, robust och användbar kunskap som bevarar dialogen med ”mainstream”-forskning. Enligt Harding bör man inte heller underskatta den feministiska empirismens förändrande potential. Den möjliggör för människor att begripa behovet av feministisk forskning, utan att de behöver känna illojalitet mot den egna disciplinens metoder och forskningstraditioner (Harding 1993: 53). Så tycks *Kvinnoarbetet i Sverige* ha fungerat för Palander, och kanske också för Lindahl.

Författare som har diskuterat professionaliseringprocessen inom samhällsvetenskapliga discipliner har påpekat att könsarbetsdelningen mellan och inom disciplinerna ledde till att frågeställningar och politikområden uppfattades och klassificerades som mer eller mindre statusfyllda (Folbre 1998; Silverberg 1998). Statusmarkeringen av forskningsområden framgick av Tord Palanders kommentarer på Karin Kocks forskningsinriktning i en brevväxling mellan de två i samband med tjänsteställningen. Palander ville, ”vänner emellan”, försiktigt råda Kock att arbeta mer teoretiskt och koncentrera sig på penningpolitik och bankväsende.¹⁷

Då du nu har större möjligheter än förut att själv välja dina närmaste arbetsuppgifter, tar jag mig friheten att hysa den uppfattningen att din framtida produktion, även om den längre fram mera skulle inrikta sig på ekonomisk-politiska och deskriptiva än på rent teoretiska uppgifter, skulle vinna på att du ägnade ett år eller två åt någon större teoretisk uppgift. Jag vill inte vara nog förmäten att ge några råd, men på ditt specialområde, penning- och bankväsende, torde väl 1930- och 1940-talens genomgripande institutionella förändringar ha gjort behovet av även en teoretisk förnyelse synnerligen akut. Efterkrigstidens penningpolitiska diskussion kan väl också väntas i detta hänseende komma att ställa större krav på den rena teoriens aktualisering.

Ett viktigt drag hos ett vetenskapligt paradigm är de forskningsprogram och forskningsfrågor det genererar. Palanders synpunkter visade vilka vetenskapliga områden han uppfattade som vetenskapligt meriterande och värda att satsa på i det nationalvetenskapliga vetenskapssamhället. Kocks svar är inte bevarat. Men i ett annat brev, skrivet till Gunnar och Alva Myrdal några månader före brevväxlingen med Palander, framgick att Kock under denna period hade andra forskningsintressen. Hon hade hållit en föreläsningsserie om befolkningspolitik och blivit så fascinerad av ämnet att hon planerade att skriva en bok om den befolkningspolitiska idédebatten i Sverige sedan 1700-talet.¹⁸ Planerna förverkligades aldrig men ett omfattande föreläsningsmanus är bevarat bland hennes opublicerade skrifter.¹⁹

Kvinnopolitik i könsneutral vetenskap

I termer av Randy Albeldas tre kriterier – benägenhet att diskutera maktfrågor, disciplinär pluralism och institutionell makt – är det lätt att se att det knappast var möjligt på 1930- och 40-talen att integrera könsteoretiska frågor i den nationalekonomiska disciplin-

ens huvudfåra. Den disciplinära pluralismen inom Stockholmsskolan innefattade en kritik av traditionell neoklassisk ekonomisk teori men inte av den vetenskapliga kunskapens könsmissiga skevhet. Karin Kock var ensam kvinna och enda feminist i en extremt manligt dominerad akademisk disciplin. Hennes kvinnopolitiska engagemang var inte en legitim grund att ställa vetenskapliga frågor inom en disciplin där männens kunskapsintresse framställdes som könsneutralt och som enda "riktiga" vetenskap, och där den enda könsmarkerade kategorin var kvinnor.

Samtidigt måste man komma ihåg att kön endast var en av de aspekter av social identitet som påverkade den samhällsvetenskapliga forskningens utveckling.

Amerikanska och brittiska studier har visat att kvinnor som under tidigt 1900-tal var verksamma inom ekonomiämnena (nationalekonomi och ekonomisk historia) ofta hade en bakgrund i tidens radikala politiska rörelser – rösträttsrörelsen, fredsrörelsen och olika sociala reformrörelser – och att det ofta fanns en koppling mellan deras sociala engagemang och de frågor de föredrog att forska om: löner, välfärd, kvinnors arbete, konsumentekonomi. Dessa frågor fick dock inte plats i nationalekonomins huvudfåra och de försvann från ämnets agenda efter andra världskriget (Albelda 1997: 21-30; Berg 1996: 258-259).

Kan man se en liknande utveckling i Sverige? Ja, bortsett från att den första generation av akademiskt utbildade kvinnliga ekonomer som fanns i de anglosaxiska länderna saknades här. I Sverige diskuterades kvinnors arbete och löner av socialreformatorer och filantroper, till exempel inom ramen för de utredningar som Centralförbundet för socialt arbete initierade och verkställde i början av seklet, samt i statliga utredningar. Flera av Stockholmsskolans eko-

nomer var politiskt radikala och teoretiskt nydanande och dess ledande representanter, till exempel Ernst Wigforss och Gunnar Myrdal, gav politiskt stöd åt Kvinnoarbetskommitténs (och därmed Karin Kocks) arbete (Frangeur 1998: 246-271). Ändå förblev nationalekonomin som vetenskap ointresserad av kvinnors arbetsmarknadsfrågor. Kocks könsteoretiska analys i *Kvinnoarbetet i Sverige* förblev en udda undersökning i ett hav av arbetsmarknadspolitiska studier under mellankrigstiden. Könsdiskursen inom nationalekonomin handlade mer om en frånvaro än om en närvaro av kön,²⁰ och den oproblematiserade normen i forskningen var att arbetsmarknadsfrågor diskuterades i könsneutrala termer där "arbete" implicit likställdes med männens lönearbete. Ett exempel är en av mellankrigstidens största och mest uppmärksammade utredningar, *Arbetslöshetsutredningen*.²¹ I dess delbetänkande 1931 analyserades arbetslöshetens omfattning och orsaker under 1920-talet, med fokus på mäns arbete. I fråga om kvinnors arbetslöshet konstaterade utredningen att:

Medan sålunda männen i stor utsträckning äro hänvisade att uteslutande skaffa sig utkomst genom lönearbete hos andra, är begreppet "självförsörjande" för kvinnornas del mera obestämt. Även om stora grupper kvinnor få sin utkomst inom industri, kontorsarbete, handel samt hotell- och restaurangrörelse, måste dock hemmen och det husliga arbetet alltjämt betraktas som kvinnornas huvudsakliga arbetsområde (SOU 1931:20:99).

Konstaterandet var korrekt såtillvida att nästan en fjärdedel av de lönearbetande kvinnorna arbetade inom yrkesområdet "husligt arbete" och att så gott som alla anställda inom det området var kvinnor, enligt folkräkningen 1930. Men därutöver utgjorde kvinnor nästan en fjärdedel av de anställda

inom industrin, en tredjedel av de anställda inom handel och hantverk och hälften av de anställda inom "allmän tjänst och fria yrken" (Kock 1938: 355, 357, tabell 1 och 2). Uppenbart är att de manliga nationalekonomerna förknippade kvinnors lönearbete med hushåll, familj och barn, och knappast någon av dem var beredd att investera tid och energi för att sätta sig in i den forskning och teoriutveckling som fanns om kvinnors arbetsmarknadsfrågor. Den breda ekonomiska och sociala analys som Karin Kock sökte utveckla i *Kvinnarbetet i Sverige* fick ingen uppföljning inom disciplinen under den tid hon själv var verksam som ekonom. Hennes idé att komplettera traditionell neoklassisk diskussion om kvinnors lönearbete med inslag av institutionell analys är dock den inriktning som från 1970-talet och framåt blev en "mainstream approach" bland feministiska ekonomer.

Tack till Anita Nyberg, Lisa Öberg och *Kvinnovetenskaplig tidskrifts* anonyma referent för värdefulla synpunkter.

NOTER

1. Den engelska diskussionen analyseras t.ex. i Pujol 1992, kap. 2-6 samt i Groenewegen 1994a. Se även Dimand 1995a. Nordamerikanska kvinnliga nationalekonomers forskning under 1900-1940 diskuteras i Forget 1995 och i Albelda 1997: 21-30.
2. *The Elgar Companion to Feminist Economics* 1999: 757-764; Dimand, Dimand & Forget 2000: xv-xxvii; Albelda 1997: 12-54; Groenewegen 1994a: 16-20; Dimand 1995a.
3. Margit Cassel var dotter till Gustav Cassel, professor i nationalekonomi vid Stockholms högskola.
4. De undersökningar som hittills gjorts om kvinnors ställning i ekonomidisciplinerna handlar främst om förhållandena i USA och Storbritannien. I båda dessa länder var majoriteten av disputerade kvinnor anställda vid kvinnouniversitetet. Vid universitetet med samundervisning för kvinnor och män var motståndet mot att anställa kvinnliga doktorer, med några undantag, utbrett. Se t.ex. Albelda 1997: 29; Folbre 1998: 40-44; Forget 1995: 33; Dyhouse 1995: 134-188; Berg 1996: 140-170.
5. Folbre 1998: 4-53; Silverberg 1998; Smith 2000: 157-240.
6. Det finns idag en omfattande litteratur som diskuterar den neoklassiska ekonomiska teorins könskevhets. För en sammanställning, se *The Elgar Companion to Feminist Economics* 1999:570-577. De tidiga neoklassiska teorins formativa fas ur ett feministiskt perspektiv diskuteras i Pujol 1992: 51-196.
7. Se t.ex. Pujol 1992:51-120 och artiklarna i Groenewegen 1994a.
8. Föredragsmanuset är bevarat i Karin Kocks samling 1977/15:5, Kungliga biblioteket, Stockholm.
9. Kvinnoarbetskommitténs tillkomst, arbetssätt och resultat diskuteras i Frangeur 1998: 246-344.
10. Kock bedrev sina doktorandstudier på deltid. Hon var anställd som statistiker och marknadsanalytiker på en bank, Skandinaviska Kreditaktiebolaget, under 1918-1932. Brev från Karin Kock till Mr. S. Mack Eastman vid ILO 20/2 1930. Karin Kocks samling, 1977/15:4. Kungliga biblioteket, Stockholm.
11. Hort 1987; Pujol 1992: 51-196; England 1993; Pujol 1995.
12. Jonung 1991:3; Tentamensbok, Karin Kocks samling 1977/15:13, Kungliga biblioteket, Stockholm.
13. Den moderna neoklassiska analysen av arbetsmarknadsdiskriminering utvecklades först av bl.a. Gary Becker och Kenneth Arrow på 1970-talet. För en genusteoretisk diskussion av ansatsen se t.ex. Blau-Ferber-Winkler 1998: 199-206.

14. Karin Kocks anteckningar på Florences artikel, Karin Kocks samling 1977/15:9, Kungliga biblioteket, Stockholm.
15. Exempel är de brittiska studier om kvinnors arbetsmarknadsdeltagande som Michèle Pujol och Peter Groenewegen diskuterat, se Pujol 1992:51-118; Groenewegen 1994b: 147-173. De nordamerikanska ekonomerna Sophinisba Breckinbridge och Edith Abbot gjorde i början av 1900-talet omfattande undersökningar om kvinnors lönearbete, se Fritzpatrick 1991: 167-173; Dimand, Dimand & Forget 2000: 1-8, 81-89.
16. Kock gjorde inom nationalräkenskapsprojektet beräkningar även om hushållsarbetets omfattning och värde. Se Nyberg 1997: 86.
17. Palander till Kock 24/7 1942. Karin Kocks samling 1977/15:1.
18. Kock till Gunnar och Alva Myrdal 29/3 1942. Karin Kocks samling 1977/15:1
19. Karin Kocks samling 1977/15:5.
20. Se t.ex. Pujol 1992; Groenewegen 1994a; Folbre 1998.
21. Arbetslöshetsutredningen (AU) arbetade under 1927-1935. Den hade kommit till på Eli Heckschers initiativ, som reaktion på att arbetslösheten, trots förbättrad konjunktur, höll sig på en förhållandevis hög nivå under andra delen av 1920-talet. AU var en omfattande utredning och de flesta av Stockholmskolan ekonomer gjorde delstudier inom den. Den betraktas som en av de miljöer där Stockholmskolan växte fram. Utredningens tillkomst, arbetsätt och resultat diskuteras i Wadensjö 1987, 1991.
- LITTERATUR**
- ALBELDA, RANDY (1997) *Economics & Feminism. Disturbances in the Field*, Twayne Publishers.
- BERG, MAXINE (1996) *A Woman in History. Eileen Power 1889-1940*, Cambridge University Press.
- BLAU, FRANCINE D., FERBERG, MARIANNE A., WINKLER, ANNE E. (1998) *The Economics of Women, Men and Work*, third edition, Prentice Hall.
- CASSEL, GUSTAV (1934) *Teoretisk socialekonomi*, Kooperativa förbundets förlag.
- DIMAND, MARY A. (1995) "Networks of women economists before 1940", Robert W. Dimand, Mary A. Dimand & Evelyn F. Forget (red.) *Women of Value. Feminist Essays in the History of Women in Economics*, Edward Elgar.
- DIMAND, ROBERT W., DIMAND MARY A. & FORGET, EVELYN F. (red) (1995) *Women of Value. Feminist Essays in the History of Women in Economics*, Edward Elgar.
- (red.) (2000) *A Biographical Dictionary of Women Economists*, Edward Elgar.
- DYHOUSE, CAROL (1995) *No Distinction of Sex? Women in British Universities, 1870-1939*, UCL Press.
- EDGEWORTH, F.Y. (1922) "Equal Pay to Men and Women for Equal Work", *Economic Journal* vol 32.
- (1923) "Womens Wages in Relation to Economic Welfare", *Economic Journal* vol 33.
- ENGLAND, PAULA (1993) "The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions", *Beyond Economic Man. Feminist Theory and Economics*, The University of Chicago Press.
- ENGWALL, LARS (red.) (1992) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*, Routledge.
- FITZPATRICK, ELLEN (1990) *Endless Crusade. Women Social Scientists and Progressive Reform*, Oxford University Press.
- FLORENCE, P. SARGANT (1931) "A Statistical Contribution to the Theory of Women's Wages", *Economic Journal* vol 41.
- FOLBRE, NANCY (1998) "The Sphere of Women in Early Twentieth-Century Economics", Helene Silverberg (red.) *Gender and American Social Science. The Formative Years*, Princeton University Press.
- FORGET, EVELYN L. (1995) "American Women Economists, 1900-1940: Doctoral dissertations and research specialisation", Robert W. Dimand, Mary A. Dimand & Evelyn F. Forget (red.) *Women of*

- Value. Feminist Essays in the History of Women in Economics*, Edward Elgar.
- FRANGEUR, RENÉE (1998) *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*, Arkiv förlag.
- GLAZER, PENINA MIGDAL & SLATER, MIRIAM (1987) *Unequal Colleagues. The Entrance of Women into Professions, 1890-1940*, Rutgers University Press.
- GROENEWEGEN, PETER (red.) (1994a) *Feminism and Political Economy in Victorian England*, Edward Elgar.
- (1994b) "A Neglected Daughter of Adam Smith: Clara Elisabeth Collet (1860-1948)", Peter Groenewegen (red.) *Feminism and Political Economy in Victorian England*, Edward Elgar.
- HARDING, SANDRA (1986) *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press.
- (1991) *Whose Science? Whose Knowledge?*, Cornell University Press.
- (1993) "Rethinking Standpoint Epistemology", Linda Alcoff & Elisabeth Potter (red.) *Feminist Epistemologies*, Routledge.
- HENRIKSSON, ROLF (2000) "Karin Kock", Robert W. Dimand, Mary A. Dimand & Evelyn F. Forget (red.) *A Biographical Dictionary of Women Economists*, Edward Elgar.
- HORT, KATINKA (1987) "En feministisk kritik av den neoklassiska nationalekonomin", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1.
- JONUNG, CHRISTINA & PERSSON-TANIMURA, INGA (1987) "Nationalekonomisk forskning ur kvinno- och jämställdhetsperspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1.
- JONUNG, LARS (1991) "Introduction and Summary", Lars Jonung (red.) *The Stockholm School of Economics Revisited*, Cambridge University Press.
- KOCK, KARIN (1938) *Kvinnoarbetet i Sverige. Betänkande angående gift kvinnas förvärsarbete m.m.*, SOU 1938:47, Fritzes.
- The New Palgrave: A Dictionary of Economics* (1987), Macmillan.
- NYBERG, ANITA (1997) "Makt, kön och BNP", Göran Ahrne & Inga Persson (red.) *Familj, makt och jämställdhet*, SOU 1997:138, Fritzes.
- PETERSON, JANICE & LEWIS, MARGARET (red.) (1999) *The Elgar Companion to Feminist Economics*, Edward Elgar.
- PUJOL, MICHÈLE (1992) *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*, Edward Elgar.
- (1995) "Into the Margin!", Edith Kuiper & Jolanda Sap (red.) *Out of the Margin. Feminist Perspectives on Economics*, Routledge.
- SILVERBERG, HELENE (1998) "A Government of Men: Gender, the City and New Science Politics", Helene Silverberg (red.) *Gender and American Social Science. The Formative Years*, Princeton University Press.
- SMITH, BONNIE G. (2000) *The Gender of History. Men, Women, and Historical Practice*, Harvard University Press.
- SOU 1931:20 *Arbetslöshetens omfattning, karaktär och orsaker*, P.A. Norstedt & söner.
- SOU 1938:47 *Betänkande angående gift kvinnas rätt till förvärsarbete m.m.*, Isaac Marcus boktryckeri-aktiebolag.
- WADENSJÖ, ESKIL (1987) "Före Stockholmsskolan – arbetslöshetsutredningen, Ernst Wigforss och Gösta Bagge", *Ekonomisk debatt* nr 4.
- (1991) "The Committee on Unemployment and The Stockholm School", Lars Jonung (red.) *The Stockholm School of Economics Revisited*, Cambridge University Press.
- (1992) "Doctoral theses in economics in Sweden 1895-1989", Lars Engwall (red.) *Economics in Sweden. An Evaluation of Swedish Research in Economics*, Routledge.
- WIKANDER, ULLA (1991) *Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet*, Uppsala Papers in Economic History, Research Report no 28.

OTRYCKTA KÄLLOR

Karin Kocks samlings, Kungliga biblioteket, Stockholm.

SUMMARY

In this article, the Swedish economist Karin Kock's work "Kvinnoarbetet i Sverige" (*Women's Work in Sweden*) from 1938, is analysed as a "feminist empiricist" strategy of knowledge. Karin Kock earned a Ph.D. in economics from Stockholm University in 1929. After that, she built a successful career, first as a teacher and researcher at Stockholm University, later as a government official and minister. She was the only woman economist active in Sweden before the 1970's. Kock was an organised feminist from the middle of the 1920's on.

Married women's right to work was a controversial political issue in Sweden in the inter-war years, and *Women's Work in Sweden* was written as a part of a government investigation into that question. Kock based her theoretical work on women's wages and their situation on the labour market on a large scale empirical investigation, which showed that the labour market in Sweden

was characterised by horizontal and vertical segregation, as it was in the other industrialised countries. Kock then utilised the difference between women's and men's wages as starting point for an analysis of the factors that influenced the supply and demand for women's labour, thereby combining neo-classical labour market theory with institutionalist analysis. *Women's Work in Sweden* was the only work where Kock used her feminist commitment as a basis for formulating a scientific problem. The broad economic and social approach she developed in this work in the end of 1930's came to be the mainstream approach among feminist economists during the 1980's and 90's.

KIRSTI NISKANEN

Institutionen för tema
Tema Genus
Linköpings universitet
581 83 Linköping
kirmi@tema.liu.se